

In the name of Allah, the compassionate, the merciful
به نام خداوند بخشنده مهربان

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
شابک
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت
عنوان دیگر
موضوع
موضوع
شناسه افزوده
شناسه افزوده
رده بندی کنگره
رده بندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا
مرجع تولید: معاونت پژوهش
این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است

خیری وززانی، حسن، ۱۳۴۵ -
جامعه‌پردازی (۲): منطق حاکم بر روابط و مناسبات اجتماعی / مؤلف حسن خیری.
قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۴۰۱.
دوره: 0-740-429-978/ج: 1-741-429-978 / ج: 3-116-622-978

کتابنامه ص: ۳۱۷-۳۳۴؛ همچنین به صورت زیرنویس.
منطق حاکم بر روابط و مناسبات اجتماعی.
قرآن. برگزیده‌ها -- ترجمه‌ها Translations -- Qur'an. Selections
جامعه‌شناسی اسلامی Islamic sociology
جامعه‌پذیری -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام Socialization -- Religious aspects -- Islam
اصول فقه شیعه * Interpretation and construction Islamic law, Shiites
جامعه‌شناسی المصطفی ﷺ العالمية. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
Almustafa International Translation and Publication center/Almustafa International University

BP۲۳۰:
۴۸۳/۲۹۷:
۸۹۲۱۰۵۳:
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا
مرجع تولید: معاونت پژوهش
این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است

BP0592.j2

جامعه‌پردازی (۲): منطق حاکم بر روابط و مناسبات اجتماعی

مؤلف: حسن خیری (دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی قم)

چاپ اول: ۱۴۰۱ ش / ۱۴۴۴ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی ﷺ ● قیمت: ● شمارگان: ۵۰۰

مراکز پخش

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸ تلفن: ۳۷۸۳۶۱۳۴ ۲۵ ۹۸+

تلفکس: (داخلی ۱۰۵)/۳۷۸۳۹۳۰۵ ۲۵ ۹۸+

◀ ایران، قم، بلوار محمد امین، سه‌راه سالاریه تلفن: ۳۲۱۳۳۱۰۶ ۲۵ ۹۸+

📧 pub_almustafa 📞 pub-almustafa.ir ✉ miup@pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

● مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت ● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری ● ناظر چاپ: ایوب جمالی

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

جامعه‌پردازی (۲)

منطق حاکم بر روابط و مناسبات اجتماعی

حسن خیری

(دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی قم)

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی، فراروی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت در مدیریت همه جانبه کشورها بسیار چالش برانگیز می‌نماید. از این رو، مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری علیه السلام می‌باشد.

جهانی شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که دانش پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم، با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند، گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالندگی مراکز آموزشی، درگرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه، نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد. «جامعة المصطفی علیه السلام العالمية» به‌عنوان بخشی از این مجموعه، که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام

فهرست

۹	مقدمه
۱۳	۱. نفس و شاکله
۱۴	۱.۱. نفس
۱۶	۲. شاکله
۱۹	الف) شاکله و فطرت
۲۳	یکم. فطری بودن قضایای نظام هنجاری اسلام
۲۵	دوم. اعتباریات و فطریات
۳۱	سوم. فطرت و از خودبیگانگی
۳۸	ب) شاکله و طینت
۳۹	ج) شاکله و نگرش
۴۱	د) شاکله و وراثت
۴۵	ه) شاکله و اختیار
۴۷	و) شاکله و کمال
۵۱	ز) فضایل اساسی شاکله
۵۷	۲. جامعه، امت و تمدن
۵۷	۱. جامعه، تکون و نظامات اجتماعی
۶۱	الف) سنن اجتماعی الهی
۶۴	ب) ملاحظه معیارهای تمایزات «منزلت اجتماعی»
۶۷	ج) پذیرش تکثرگرایی رفتاری
۶۷	د) موقعیت نهادهای اجتماعی

- یکم. نهاد سیاسی ۶۸
- دوم. نهاد اقتصادی ۷۳
- سوم. نهاد تعلیم و تربیت ۷۵
- چهارم. نهاد خانواده ۷۶
- پنجم. نهاد فرهنگی ۸۰
- ه) انحطاط و انحرافات اجتماعی ۸۱
- و) تعلقات اجتماعی و قوم‌مداری ۸۸
۲. امت ۹۰
۳. تمدن‌سازی ۹۴
۳. منطق حاکم بر ترابط نفس، شاکله، جامعه، امت، تمدن ۱۰۹
۱. منطق حاکم بر نفس ۱۱۰
۲. منطق حاکم بر شاکله ۱۱۳
۳. منطق حاکم بر جامعه ۱۱۵
۴. منطق حاکم بر امت ۱۱۷
۵. منطق حاکم بر تمدن ۱۲۲
۶. منطق حاکم بر رابطه نفس، شاکله، امت، جامعه و تمدن ۱۲۴
۴. شاکله و اجتماعی شدن ۱۲۹
۱. استحصال ذخایر نهفته در فطرت ۱۳۱
۲. جهت‌دهی به حُب الذات به عنوان محرک رفتاری ۱۳۲
۳. عبودیت و اطاعت‌پذیری در برابر خداوند، پیامبر ﷺ و اولی الامر ۱۳۵
۴. تحقق حیات طیبه با استکمال عقل و عواطف ۱۳۷
۵. اجتماعی شدن بر پایه عقل‌گرایی و وحی‌مداری ۱۳۹
۶. سامان‌دهی به وحدت شخصیت ۱۴۲
۷. توجیه‌پذیری ۱۴۴
۸. تکوین و تخریب احساس امنیت روانی ۱۴۴
۹. اهتمام به ترکیب و تعلیم ۱۴۵
۱۰. تعهدات دو سویه ۱۴۷

۱۱. تخلیه در مراحل جامعه‌پذیری ثانوی _____ ۱۴۹
۱۲. متقاعدسازی یا ارشاد _____ ۱۵۰
۱۳. ملاحظه تفاوت‌های مرتبط با جنسیت و سن _____ ۱۵۱
۱۴. تقویت روحیه سپاسگزاری _____ ۱۵۳
۱۵. محرومیت‌ناپذیری _____ ۱۵۵
۱۶. التزام اعتقادی و التزام عملی _____ ۱۵۶
۵. هویت جمعی «شکل‌گیری شاکله اجتماعی» _____ ۱۶۳
۱. مفهوم‌شناسی هویت _____ ۱۶۴
۲. فردیافتگی هویتی _____ ۱۶۴
۳. خاستگاه ائتلاف در هویت جمع‌گرای اسلامی _____ ۱۶۶
۴. نتایج حاصل از تمایز خاستگاه دو هویت _____ ۱۶۸
- الف) دگردوستی یا خودخواهی _____ ۱۶۸
- ب) مسئولیت‌پذیری یا توکل _____ ۱۶۹
- ج) غیریت هویتی با «غیر من» یا «از خود من» _____ ۱۷۰
- د) شکنندگی و صلابت ائتلافی در دو هویت _____ ۱۷۱
- ه) ائتلاف با برادران یا ائتلاف با دیگران _____ ۱۷۲
- و) تمایز رویکرد به «ازخودبیگانگی» _____ ۱۷۳
- ز) تمایز از نظر مفهوم توسعه انسانی _____ ۱۷۴
۶. اعتماد اجتماعی _____ ۱۷۹
۱. مفهوم‌شناسی _____ ۱۸۰
۲. مبانی نظری _____ ۱۸۱
۳. مباحث اصول فقهی مرتبط با اعتماد اجتماعی _____ ۱۸۴
۴. بنای عقلا _____ ۱۸۵
۵. اخلاق اجتماعی مرتبط با اعتماد اجتماعی _____ ۱۸۷
۶. احکام فقهی ضامن اعتماد اجتماعی _____ ۱۹۴
۷. شناخت منافقان و بی‌اعتمادی به آن‌ها _____ ۱۹۸
۸. سامان‌دهی به روابط و مناسبات با کفار _____ ۲۰۴

۸. جامعه‌پردازی (۲): منطق حاکم بر روابط و مناسبات اجتماعی

۷. مباحث معرفتی و فقهی «امر به معروف و نهی از منکر» _____ ۲۰۹
۱. مفهوم‌شناسی _____ ۲۱۵
۲. مبانی فریضه امر به معروف و نهی از منکر _____ ۲۱۶
۳. جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در معارف اسلامی _____ ۲۲۱
۴. منطق امر به معروف و نهی از منکر _____ ۲۳۲
۵. جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در مباحث فقهی _____ ۲۳۵
۶. شرایط تحقق وجوب _____ ۲۳۷
۸. مباحث اجتماعی امر به معروف و نهی از منکر _____ ۲۵۳
۱. عرصه‌های امر به معروف و نهی از منکر _____ ۲۵۳
- الف) عرصه تعاملات و ارتباطات فردی، خانوادگی، صنفی _____ ۲۵۳
- ب) نظام اجتماعی و توجه به کلیت مصالح جامعه _____ ۲۵۳
۲. فعالان و کارگزاران امر به معروف و نهی از منکر _____ ۲۵۴
۳. موانع جریان‌یابی امر به معروف و نهی از منکر _____ ۲۵۵
۴. رعایت اصول روابط انسانی در اجرای فریضه _____ ۲۵۸
۵. ملاحظه‌کنشگرایی و ساختارگرایی _____ ۲۷۸
۶. راهکارهای تحقق فریضه امر به معروف و نهی از منکر _____ ۲۸۰
۹. رویکردها و نظریات ارتباط اجتماعی _____ ۲۸۷
۱. چیستی ارتباطات _____ ۲۸۸
۲. سنت‌های ارتباطات _____ ۲۸۹
۳. نمونه‌ای از نظریات و قضایای ارتباطی _____ ۲۹۱
۴. رویکردهای روان‌شناختی و تبیین رفتار اجتماعی _____ ۳۰۳
۵. رویکرد جامعه‌شناختی و تبیین رفتار اجتماعی _____ ۳۰۸
۶. رویکرد اسلامی به ارتباطات _____ ۳۱۰
- کتابنامه _____ ۳۱۷

مقدمه

﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾^۱

شما (مسلمانان حقیقی) نیکوترین امتی هستید که پدیدار گشته‌اید (برای اصلاح بشر، که مردم را) به نیکوکاری امر می‌کنید و از بدکاری باز می‌دارید و ایمان به خدا دارید. تعالیم اسلامی، همواره دو هدف اساسی را پیگیری می‌کند: هدف اول انسان‌سازی، و هدف دوم تمدن‌سازی است که آن هم فضای رشد و تعالی انسان کامل را تأمین می‌کند. به تعبیر آیت‌الله جوادی آملی، «مهم‌ترین هدفی که حکومت اسلامی به همراه دارد... دو چیز است: اول انسان‌ها را به سوی خلیفه‌الله شدن راهنمایی و مقدمات سیر و سلوک آن را فراهم کردن، دوم کشور اسلامی را مدینه فاضله ساختن»^۲. هدف اول، حفظ صبغه الهی و دینی در تمام فرایندهای ناظر بر انسان‌سازی و تمدن‌سازی است که خروجی آن، انسان‌های الهی و جامعه الهی است. هدف دوم از تبیین الزامات نرم‌افزاری و فرهنگی، ناظر بر اجراسازی و تحقق عینی تمدن اسلامی است که با نگاهی فرایندی به نظام تعلیم و تربیت دینی میسر خواهد بود؛ به این معنا که باید تمام فرایندهای لازم برای تحقق فرهنگ و تمدن اسلامی تبیین و طراحی، و حلقه‌های لازم به منظور اجرای طرح تمدن‌سازی دینی بر اساس محاسبات و مهندسی الهی تکمیل شوند.

مقام معظم رهبری علیه السلام در بیانیه گام دوم روی سه لایه زیست انسانی تأکید کردند: «خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی». در اولین کتاب از مجموعه جامعه‌پردازی، نظام

۱. آل‌عمران، آیه ۱۱۰.

۲. جوادی آملی، اسلام و محیط زیست، ص ۴۵ - ۴۶.

هنجاری اسلام مورد بررسی قرار گرفت. در این نظام هنجاری، پیوندهای اجتماعی دارای اهمیت ویژه است. از این رو، دومین کتاب *جامعه‌پردازی* به بررسی منطق حاکم بر ترابط ساحت‌های نفس، شاکله، جامعه، امت و تمدن و مسئولیت اجتماعی در قالب امر به معروف و نهی از منکر اختصاص یافت. اسلام، دینی اجتماعی است و عمق دین‌داری، به مسئولیت‌پذیری باز می‌گردد. انسان مسلمان، خود را در مجموعه‌ای از الطاف و موهبت‌ها می‌یابد و خود را در برابر بهره‌گیری و پاسخ‌گویی به آن‌ها مسئول و امانت‌دار می‌یابد؛ مسئولیتی که عقل و وحی و نظام ارزشی، دامنه آن را از خالق هستی تا خود و دیگران و محیط پیرامونی می‌گستراند و ابعاد فردی و اجتماعی می‌یابد؛ مسئولیتی که نماد امت اسلامی تلقی می‌شود.

آنچه تقدیم می‌گردد، برخلاف رویه رایج علوم انسانی، از کلمات و اصطلاحات بومی - اسلامی برای تشریح و تجویز استفاده می‌شود و به مصداق «وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ»^۱ خود را از بار معنایی و ارزشی کلمات محروم نمی‌کند. ثانیاً برخلاف فضای حاکم بر علوم انسانی، برای خود علاوه بر رسالت توصیفی، مسئولیت تجویزی نیز قائل است و به دانش ارزشمدار و جهت‌داری دانش معتقد است. این اقدام، به معنای بهره‌گیری از همه منابع با رعایت اصول موضوع‌شناسی و روش‌شناسی است. بر این مبنا در مقابل سه‌گانه ذهن، خود و جامعه، که در ادبیات جامعه‌شناسان تعریف‌گرا به کار رفته است، از نفس، شاکله و امت استفاده می‌کند و با محتوای اسلامی، به تشریح موضوع و آنگاه به مطالعه ارزشی دو فریضه امر به معروف و نهی از منکر به عنوان نماد جامعه اسلامی مبادرت می‌ورزد.

لازم می‌دانم از حجه الاسلام دکتر محمد رفیق طاهری که در نگارش مقاله منطق حاکم بر ترابط نفس، شاکله و امت مشارکت کردند و از فرهیختگانی که از نقد اثر و تشویق به انتشار آن دریغ نفرمودند بویژه اندیشمندان فرزانه حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر عبدالحسین خسروپناه و حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر ابراهیم کلانتری و جناب آقای

۱. یونس، آیه ۸۲.

دکتر محمد مهدی طهرانچی و جناب آقای دکتر مهدی عاشوری سپاسگزاری کنم. و نیز لازم می دانم از معاونت محترم پژوهشی جامعه المصطفی عليه السلام العالمیه حجه الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر عبادی و ریاست محترم مرکز چاپ و نشر جامعه المصطفی عليه السلام العالمیه حجه الاسلام و المسلمین جناب آقای نوبخت قدرانی نمایم. از خوانندگان فرهیخته درخواست می کنم از نقد و پیشنهادهای ارزشمند خویش نویسنده را بهره مند سازند.

حسن خیری

فروردین ۱۴۰۱